

Csepregi Zoltán

BEBEK IMRE PRÉPOST BUDAI MENYEGZŐJE (1533)
A szabadság evangéliumától a házas papok rendjének regulájáig

A Dévai Mátyás származására, életrajzára vonatkozó adatokat és egymással versengő hipotéziseket utoljára Botta István foglalta össze 1979-ben.¹ Az 1989-ben megjelentetett Dévai-bibliográfia azóta is érdemben teljesnek, egyelőre véglegesnek minősül, leszámítva néhány nyelvészeti közleményt, korábban született tanulmányok utánközléseit, régi eredmények jubileumi emlegetését, Bottának egy hatástörténeti részmonográfiáját, ill. Ács Pál új dolgozatát.²

A reformátor családnevének, származásának kérdésében, azon kívül, hogy Botta hangsúlyozza Dévai közép-magyarországi kötődését (így az erdélyi Déva helyett az Esztergom megyeit részesíti előnyben), ő sem tud megnyugtató eredményekkel szolgálni, mégis figyelemre méltó egy megfigyelése: Dévai Mátyás későbbi patrónusai (szinte) kivétel nélkül a Mohács előtti magyar társadalmi és politikai életnek egy szűk szegmenséhez, zárt köréhez tartoztak. Bebek Imre, Nádasdy Tamás, Serédy Gáspár karrierje királyi vagy királynéi titkárként indult, Bácsi Ferenc (Fógel József szerint Bácsi János királyi titkár testvére) pedig Mária-párti köznemesként azonosítható. A tétel megfogalmazásának feszessége vagy lazasága csak azon múlik, hogy a közvetlen patrónusok körébe soroljuk-e Perényi Pétert és Drágffy Gáspárt, vagy nem. Ezek a szereplők szembekerülhettek ugyan olykor egymással a kettős királyság eseménydús évtizedeiben, de kapcsolatuk folyamatos maradt, pályájuk párhuzamosan ívelt felfelé, egyik bizalmi pozíciótól vagy birtokadománytól a másikig, természetesen Nádasdyé a legmagasabbra. Mivel ugyanebből a körből egy Dévai János kancelláriai jegyző is ismerős, Botta nem zárja ki a reformátor nemesi származásának lehetőségét, valamint azt, hogy Dévai Mátyás és Bebek Imre személyes kapcsolata talán már Mohács előttről, székesfehérvári egyházi

¹ BOTTA István, "A Magyar Luther". *Új szempontok a Dévai-kutatáshoz*, Diakonia, 1 (1979/1), 45–51; uő., *Dévai Mátyás és Serédy Gáspár. További szempontok a Dévai-kutatáshoz*, Diakonia, 1 (1979/2), 72–79.

² A Dévai-irodalom használható összeállítását nyújtja: BARTÓK Ilona, *Dévai Biró Mátyás ajánló bibliográfia*, Sárovar, 1989. Ezt egészíti ki érdemben: BOTTA István, *Dévai Mátyás, a magyar Luther. Dévai helvét irányba hajlásának problémája*, Bp., 1990.; ÁGNES RITÓÓK-SZALAY, *Ein unbekannter Brief von Mátyás Dévai?*, *Lutherische Kirche in der Welt*, 39 (1992), 71–82 [először: 1984]; SÓLYOM Jenő, *Luther és Magyarország. A reformátor kapcsolata hazánkkal haláláig*, Bp., 1996 (Magyar Luther Könyvek, 4), 113–129 [először: 1933]; SÓLYOM Jenő, *Tanuljunk újra Luthertől!* = *Dr. Solyom Jenő (1904–1976) válogatott írásai*, Bp., 2004, 85–93, 175–220 [először: 1956, 1959, 1960, 1967]; ÁCS Pál, „Elváltott idők”: *Irányváltások a régi magyar irodalomban*, Bp., 2006 (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok, 6), 11–34 [először: 2004].

intézményekből datálódik, hiszen az 1523-as krakkói anyakönyvi bejegyzés Dévait székesfehérváriként (*dioc. Albe regalis*, az exempt székesfehérvári prépostság kötelékébe tartozó klerikusként?) jelöli meg, s ugyanitt lesz 1527-től Bebek a Szent Miklós templom prépostja.³

1533 nyarán Dévai Mátyás megszökött Ferdinánd fogságából és János király országrészébe, Budára menekült korábbi patrónusa, Bebek Imre székesfehérvári prépost védőszárnyai alá.⁴ A papi rendhez tartozó Bebek ugyanezen év karácsonyán lépett oltár elé jövendőbelijével, egy budai polgárlánnyal (a fáma szerint nem is a legszebb, nem is a legjobb családból való, nem is a legjobb hírű személlyel), hogy nyilvánosan eljegyezze.⁵ E radikális, az egyházi kánonoknak fittyet hányó lépés háttérében nem annyira a szerelem kifürkészhetetlen hatalmát, mint a prépost házában nyilvánosan prédikáló Dévait sejtethetjük, legalábbis a félreérthetetlenül demonstratív, figyelemkeltésre törekvő elemek ezt a gyanút erősítik meg. Az egész történet megkomponált prófétai-prédikatori tettnek hat, hőesei előképpel, lözungszerű üzenetekkel, mozgósító példával. Bebek Imre tervezett házassága ugyan időben nem az első volt, melyre Magyarországon a reformáció korában papi személyek kapcsolatukat nyíltan, tudatos elvi döntésből vállalva vetemedtek, de a mágnás családból származó prépost rangja, ismertsége és hangos nyilatkozatai miatt egyértelműen ez az eset verte föl a legnagyobb port. János király nem této-vázott: Bebeket és Dévait egykettőre fogságra vetették, az előbbi ugyan családja erőfeszítéseinek köszönhetően és különböző feltételek teljesítése után pár hét múlva visszanyerte szabadságát, de Dévai csak körülbelül egy év múltán szabadult a Csonka toronyból. Erdődi Simon zágrábi püspök 1534. március 6-án a pápához intézett beszámolójában valószínűleg jól mérte föl a történetek hatását:

„Az a Bebek ugyanis, uramnak és fejedelmeknek a parancsára, mégha mágnások ősi családjából és a királyság előkelőinek sorából való és papi méltóságban állt is, mégis a tetteleg megkötött házasság miatt letartóztatott, majd óvadékos kezeség alapján szabadon bocsátott, de ítéletem szerint (ami Szentségek tekintete előtt a legkisebb) az ilyen nézeteket támogatókat nem csak figyelmeztetéssel, hanem a jog egész szigorával kellene az istentelen merényletektől visszatartani. Bizonyos legyen ugyanis Szentségek, Legszentebb Atyám, abban, hogy ha csak

³ BOTTA 1979:1. 47–49; MOL DL 23 236; 93 852; 104 465; 105 257; MOL DF 229 765; ETE 1,211, 268, 413; FÖGEL József, *II. Lajos udvartartása 1516–1526*, Bp., 1917, 25, 42–44; KUBINYI András, *Politikai vitakultúra Magyarországon: Bácsi Ferenc szózata a hatvani országgyűléshez (1525), valamint egy latin verse* = ALMÁSI T., DRASKÓCZY I., JANCsó É. (szerk.), *Studia professoris – Professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*, Bp., 2005, 169–195; uő., *A királyi titkárok II. Lajos uralkodása idején*, GESTA, 6(2006), 3–22.

⁴ ETE 2,269, 275; ZOVÁNYI Jenő, *A reformáció Magyarországon 1565-ig*, Bp., [1922]. Reprint: 1986, 97k. Dévai és Bebek kapcsolatához 1531-ben: Disputatio fol. a3r [5]; ETE 3,30.

⁵ Augustinus Musaeus Erdődi Simonnak, Buda, 1534.1.27: BESSENEYI 202–206 (nr. XXXIV/1.); MHH.S 2,46; ETE 2,321–323, 383k. Révész Kálmán szerint a lányt Arbanáz Ilonának hívták és egy krétai görög aranyműves lánya volt: *Dévay Biró Mátyás kétréndbeli fogsága*, Protestáns Szemle, 17 (1905), 173–179.

hol szelíden, hol erővel ellen nem álltak volna az ilyenek vakmerőségének az én kiterjedt egyházmegyémben, a *klérusnak* már nagyobb része ettől a legveszélyesebb szektától megfertőztetett volna.”⁶

A német reformációban 1522-től kezdve szaporodnak el a nyilvános és polgári jogilag érvényesnek tekintett házasságot kötő világi papok és volt szerzetesek (ezeknek a személyes döntéseknek az elvi, teológiai megalapozását az 1521–1522-ben keletkezett *De votis monasticis*⁷ és a *Vom ehelichen Leben*⁸ c. Luther-művekben találni). 1523-ban Strassburgban már a sajtó segítségét igénybe véve folytatott vitát hét nős pap a püspökkel és tollforgatóival (köztük Martin Bucer egykori dömés barát, aki egy volt apácát vett feleségül), a küzdelemből önálló röpiratok szerzőjeként vette ki a részét Katharina, Matthias Zell plébános és székesegyházi prédikátor felesége is.⁹

Magyarországról csak 1531-ből ismerem az első hasonló, egyértelműen dokumentálható eseteket, Sigismund Staudacher selmezbányi plébános, ill. Achatius Hensel körmöcbányai plébános nyilvános házasságkötését, akiknek emiatt távozniuk is kellett hivatalukból, úgy hogy az előbbi Wittenbergig meg sem állt. Staudacher többek között azzal utasítja el 1534-ben a selmeci plébániára szóló visszahívást, hogy nős voltával nem akarja kellemetlen helyzetbe hozni a

⁶ BESSENYEI 176–179 (nr. XXX/2).

⁷ WA 8,(564)573–669.

⁸ WA 10 II,(267)275–304.

⁹ *Christeliche verantwortung M. Matthes Zell von Keyserßberg, Pfarrherrs vnd predigers im Münster zu Straßburg / vber Artickel jm vom Bischöfflichem Fiscal daselbs entgegen gesetzt / vnnd im rechten vbergeben: hyerinn findest Euangelischer leer gründtliche verklarung vnd reychliche Bericht, durch göttlich geschriffte gar nahe aller sachen*, Straßburg: Köpfel, 1523. VD 16. Z 351; *Ein Collation auff die einfuerung M. Anthonij Pfarrherrs zu S. Thomans zu Straßburg / vnnd Katharine seines eelichen gemahels / von Mattheo Zeell von Keyserßbergk Pfarrherrn im hohen stiftt da selbst, do auch dise einfürung beschehen ist*. Straßburg: Köpfel, 1523. VD 16. Z 354; *Mathes Zell, Appellatio Sacre[!]dotvm Maritorvm, Vrbsis Argentinae, aduersus insanam excommunicationem Episcopi*, [Straßburg, Köpfel, 1524]. VD 16. Z 349; *Entschuldigung Katharina Schützinn / für M. Matthes Zellen / yren Eegemahel / der ein Pfarher vnd dyner ist im wort Gottes zu Straßburg. Von wegen grosser lügen vff jn erdiecht*, [Straßburg], 1524. VD 16. Z 343. Ezeket a röpiratokat feldolgozza: Thomas KAUFMANN, *Pfarrfrau und Publizistin – Das reformatorische Amt der Katharina Zell*, *Zeitschrift für historische Forschung*, 23 (1996), 169–218; Martin H. JUNG, *Katharina Zell geb. Schütz (1497/98–1562). Eine Laien-theologin der Reformationszeit?* *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 107 (1996), 145–178.; Stephen E. BUCKWALTER, *Die Priesterehe in Flugschriften der frühen Reformation*, Gütersloh 1998 (Quellen und Forschungen zur Reformationsgeschichte, 68), 224–243; Elsie Anne MCKEE, *Katharina Schütz Zell. Vol. 1. The Life and Thought of a Sixteenth-Century Reformer, Vol. 2. The Writings*, Critical Edition, Leiden, 1999.; Bernd MOELLER, *Wenzel Lincks Hochzeit. Über Sexualität, Keuschheit und Ehe im Umbruch der Reformation*, *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 97 (2000), 293–318.; = Uő: *Luther-Rezeption. Kirchenhistorische Aufsätze zur Reformationsgeschichte*, Hg. Johannes SCHILLING, Göttingen, 2001, 194–218.

meghívókat.¹⁰ Erre jó oka is volna, hiszen Várday Pál érsek a bányavárosi klerikusokhoz intézett 1530. május 3-i utasításában az első helyen szólítja fel őket mind a házassági, mind a házasságon kívüli kapcsolatoktól való tartózkodásra.¹¹ Brodarics István 1533. augusztus 1-jén a pápához írott, a lutheranizmus terjedését panaszoló és a zsinatot sürgető levelében a klérus erkölcsi állapotát értékelve már hajlana is a papok törvényes házasságainak eltűrésére:

„Luther és az őt követők tanai lassan már szinte egész Magyarországon elterjednek, némely helyeken pedig – leginkább a még a legfenségesebb királynak, Ferdinándnak engedelmességek részeken – mindent az ő tanai szerint kezdenek végezni és prédikálni. A papok nyíltan megnősülnek, a búcsúk, a felmentések és más effélék, amelyek valamikor értékesek voltak, ma megvetésben részesülnek. Mi sem tudjuk, akik az Apostoli Székre figyelünk, mit válaszoljunk az ilyen dolgokra, vagy miképpen cáfoljuk meg vélekedésüket. Ha ugyanis azt mondanánk, szentebb és Istennek kedvesebb, ha a papok inkább kurvát tartanak (ami szinte mindenütt történik), mint feleséget (hogy a sokkal rútabb dolgokról ne is essék szó), nem tudjuk, mennyire komolyan állíthatjuk azt.”¹²

A Bebek Imre eljegyzéséről szóló két tudósításban csak annyi a különbség, hogy Antonius Musaeus eljegyzésről, Verancsics Antal pedig házasságkötésről beszél, továbbá hogy Musaeus szerint Bebek már az esemény előtt folyamodott diszpenzációért, míg Verancsics szerint erre csak szabadulása után került sor. A két tudósítás annyit mindenesetre egyöntetűen emlékezetre méltónak tartott, hogy a lutheri tanoktól megfertőzött (*Lutheranis dogmatibus imbutus; imbutus peregre lutheriana persuasione*) prépost valamiféle állítólagos evangéliumi szabadságra hivatkozva (*stulta quadam, quam ipsi perperam vocant evangelicam, et sibi ficta libertate ductus; sequutisque praeceptis evangelicis, ut ipse aiebat*) a szertartást végző klerikus előtt a római egyház említésekor e szavakra fakadt:

„Ne a római egyházat emlegetsd nekem, hanem az evangélium szerint beszélj, melynek szabadsága szerint ezt a lányt eljegyzem magamnak feleségül.”

Letartóztatása után mind a vőlegény, mind az ara számot adott komoly szándékáról és eltökéltségéről. Bebek úgy nyilatkozott, hogy „a lányt teljesen a feleségül akarja, vele mint feleségével akar élni, akár ha fejét veszik és minden vagyonát elveszti is”. Míg a lány azt panaszolta, hogy:

¹⁰ „...gemelter Herr Magister Sigmund Staudacher und Anna, seine Hausfrau, alhie, zusammen in den Stand der heil. Ee gegeben, und mit einander nach christlicher Ordnung zu Kirchen und Gassen gangen und auch beide in iren ehestande von uns herzlich abgeschieden und an ander Ort armsantlich sich begeben.” ETE 2,182. Vö. ZOVÁNYI, *i.m.*, 46, 104; ETE 2,327k, 338–340. Henselről: ETE 2,130–132; ZOVÁNYI, *i.m.*, 103k. Az 1524-es körmöci eset annyiban más, hogy ott egy kiugrott (!) barát kötött nyilvános házasságot: ETE 1,177k.

¹¹ ETE 2,37–39.

¹² ETE 2,272–274; BESSENYEI 104–107 (nr. XIV/12).

„amíg a legrosszabb perszóna volt és a legrosszabb módon élt, mindenki neki tapsolt, most azonban, amikor elkezdene megjavulni és Istennek tetsző életet élni, akkor rács mögé zárják és fogva tartják, és az egész világ felkel ellene.”¹³

Az „evangéliumi szabadság” volt a tudósításokban a kulcsszó, a fehérvári prépost normaszegő tetteiben képviselt üzenet programszerű összefoglalása. Az 1520-ban németül és latinul egyidejűleg megjelenő *De libertate christiana* c. Luther-traktátus¹⁴ fejtette ki először részletesen, mind teológiai, mind gyakorlati példákon illusztrálva ennek a szabadságnak a mibenlétét. Frappáns, tételszerű, egyben a Lutherre jellemző antithetikus megfogalmazásban: a keresztyén ember (hit által) szabad ura mindennek, ugyanakkor (szeretet által) alá van vetve mindennek.¹⁵ A német változat hatása Magyarországon már 1523-ban kimutatható,¹⁶ Dévai persze, ha ismerte a művet, a latin példányt forgatta.¹⁷

Még nagyobb jelentőséget ad Dévai szabadságfelfogásának az a mód, ahogy a törvény és az evangélium viszonyáról, megkülönböztetéséről tanít, mely közismerten az egyik alappillére a reformátori gondolkodásnak. Mind ifj. Révész Imre, mind Sólyom Jenő felhívta rá a figyelmet, hogy Dévai nem vallja a törvény ún. harmadik hasznát (*tertius usus legis*), azaz szerepét az újjászületettek, a megigazultak életében, sőt Sólyom azt valószínűsíti, hogy Dévai nem egyszerűen nem ismeri, hanem tudatosan mellőzi ezt a nézetet, mely többek között Melancthonra és Kálvinra jellemző.¹⁸

A Dévainál olvasható hármasság felosztásnak (mely valójában a törvény kettős funkcióját írja le) akad párhuzama, lehetséges forrása, mégpedig Luther 1522-es posztillájában: itt Luther szintén *triplex usus*ról szól, de a három kifejtett pont csupán két jól elkülöníthető funkciót, az ún. civil és a többféle névvel is illetett pedagógiai területet érinti.¹⁹ Ezt a lehetséges összefüggést izgalmassá teszi egy Dévai környezetéből származó adat: közvetlenül Bebek Imre budai nősülése után a

¹³ Eddigi idézetek: MHH.S 2,46; BESSENYEI, 202–206 (nr. XXXIV/1); ETE 2,321–323, 383k.

¹⁴ WA 7,(39)42–73. A latin szöveg fordítása: PRÖHLE Károly, *Luther Márton négy hitvallása*, Bp., 1983, 25–73. A reformátori szabadságfogalom számos (teológiai, etikai, politikai) aspektusát tárgyalja: Peter BLICKLE, *Reformation und Freiheit* = Bernd MOELLER (Hg.), *Die frühe Reformation in Deutschland als Umbruch. Wissenschaftliches Symposion des Vereins für Reformationsgeschichte* 1996, Gütersloh, 1998 (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, 199), 35–53.

¹⁵ Vö. WA 7,49; PRÖHLE, *i.m.*, 33. Vö. Gerhard EBELING, *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába*, Bp., 1997 (Magyar Luther Könyvek, 6), 161–163; Berndt HAMM, *Martin Luthers Entdeckung der evangelischen Freiheit*, Zeitschrift für Theologie und Kirche, 80 (1983), 50–68.

¹⁶ CSEPREGI Zoltán, *Jámbor volt-e Georg der Fromme? Egy készülő Brandenburgi György-mono-gráfia módszertani előfeltételei*, Lelkipásztor, 78 (2003), 291–294.

¹⁷ Expositio examinibus fol. r4v [136]: „Primum inficiari non potui, quanquam ex eorum predicationibus, cum Germanice nesciam, dixerim nihil profecisse.”

¹⁸ ifj. RÉVÉSZ Imre, *Dévay Biró Mátyás tanításai*, Kolozsvár, 1915, 160–162; SÓLYOM Jenő, *A törvény haszna. Luther tanítása Dévai tanításának tükrében*, Lelkipásztor, 31 (1956), 442–449; Jenő SÓLYOM, *Melancthonforschung in Ungarn* = Vilmos VAJTA (Hg.), *Luther und Melancthon. Referate und Berichte des Zweiten Internationalen Kongresses für Lutherforschung, Münster, 8–13. August 1960*, Göttingen, 1961, 178–188; ld. ezt a tanulmányt még: SÓLYOM 2004, 85–93, 175–183.

¹⁹ WA 10 I 1,457. Újévi prédikáció Gal 3,23-29-ről.

prépost titkára, Simontornyai Gergely Luthernek egy közelebből meg nem határozott posztilláját ajánlja valakinek olvasásra. Minden bizonnyal a Martin Bucer által 1525-ben készített latin fordításról lehetett szó, melynek olvasói között így a Bebek környezetéhez tartozó Dévait is joggal feltételezhetjük.²⁰

Dévai Szegedi Gergely ferences kritikusan írott válaszában még a törvény négy hasznáról is késznek mutatkozott beszélni, de a vitairatában alkalmazott négy felosztás sem tartalmaz többet, mint a törvény első két hasznáról szóló lutheri tanítás.²¹ Közös vonás Dévai latin vitairataiban és magyar kátéjában, bármilyen formális felosztást és terminológiát alkalmaz is, hogy a törvény nála sohasem terjeszkedik túl a két klasszikus *usuron*, a *politicuson*, azaz a jog profán alkalmazásán, és a *theologicus*-, *elenchiticus*-, *paedagogicuson*, azaz a vádló, töredelemre, bűnbánatra indító, Krisztushoz vezérlő funkción. Márpedig a korlátok közé szorított, a Krisztus áldozata révén immáron végleg betöltött, meghaladott törvény az evangéliumnak, a csupán szeretetből megzabolázandó szabadságnak hagy tágabb teret. Talán időben nem túl korai, térben nem túl távoli dokumentuma ennek a törvényértelmezésnek Batizi András 1530 karácsonyán Kassán szerzett Szentegyházbéli dicsérete, melynek 60. sora így szól: „Kik ő benne hisznek, azok nincsenek az törvének kötelében.”²²

A fenti kiindulópont, a kötöttség és szabadság egymáshoz való viszonyának ilyen felfogása következetesen tükröződik Dévainak a keresztény élet és istentisztelet egyes részletkérdéseiről, a böjtről, a gyónásról, a miséről, az oltáriszentség két színéről és imádásáról, az ünnepekről szóló tanításában. Dévai ugyanakkor igyekszik, hogy Pál apostol intését (1Kor 8,8-13) és a wittenbergi gyakorlatot figyelembe véve tekintettel legyen a hitben erőtlenekekre és ne botránkoztassa meg őket,²³ továbbá, hogy ahol lehet, fenntartsa a hagyományos rendet (*propter servandum ordinem*).²⁴

Dévai fennmaradt irataiban szembeszökő hiányként mutatkozik a papok házasságának témája, erre vonatkozó véleményére ezért csak Bebek Imre fent idézett szavaiból következtethetünk, amennyiben megalapozott az a feltételezés, hogy Dévai tanítása áll a prépost nősülési szándéka mögött. E feltűnő hiánnyal összefügg-

²⁰ ETE 2,312. Martinus LUTHERUS, *Primus Tomus Enarrationum in Epistolas et evangelia, ut vulgo vocant, lectiones illas, quae in missa festis diebus ex historijs evangelicis et scriptis apostolicis solent recitari*, Straßburg: Hervagius, 1525. (A teljes Kirchenpostille fordítása 1527-ig összesen 5 kötetben jelent meg Martin Bucer előszavával.)

²¹ Apologia fol. k1r [73]: *Propositio septima: „Usus seu officium legis triplex, ostendit naturae immundiciem, coercet carnem, ne pro sua libidine vivat, dirigit ad Christum.”* *Condemnatio censurae: „Poteram quatuor legis officia seu usus dixisse, duos ad spiritum sive ad internum hominem pertinentes [...]. Tertius et quartus politicus [...].”*

²² *Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli költők művei. 1.*, szerk. SZILÁDY Áron, Bp., 1880, 57.

²³ *Expositio examinis (az oltáriszentség két színéről, a böjtről)* fol. s4^v [144], vö. ETE 2,267 (a böjtről: „fatetur se praedicasse libertatem, sed non abusum propter infirmos”).

²⁴ *Expositio examinis (az egyházi hivatalról)* fol. s1^v–s2^r [138–139], (az ünnepekről) fol. s4^v [144], vö. ETE 2,267 (az egyházi hivatalról). Vö. *Apologia prop.* 49. fol. q2^r [124]: „ut secundum ordinem fiant omnia”.

het az az életrajzi megfigyelés (pontosabban: ugyancsak adathiány), hogy nincs tudomás róla, kötött-e Dévai valaha házasságot.

Dévai családi állapotáról szinte semmit sem tudunk. Ez a „semmi” egyben nagyon beszédes adat: a magyar reformátort egy ellenfele sem vádolta a cölibátus megszegésével, soha nem kényszerült látványos magyarázkodásra, mentegetőzésre vagy éppen ellentámadásra ebben a kérdésben. Kézenfekvő a következtetés, hogy egész életében nőtlen maradt. Ha ezzel a feltételezéssel olvassuk a hatodik parancsolat magyarázatát a magyar kátéból, az a benyomásunk, hogy Dévai (Pál apostollal együtt) önmagára mondja: keveseknek adatott meg a szüzesség ajándéka, hogy Istent annál készségesebben szolgálhassák (a többségnek ott van a házasság intézménye).²⁵

A papok házasságának, ill. a cölibátus kérdésének érdekes visszhangját találni Thurzó Eleknek egy 1532-ben kelt tréfás eljegyzési gratulációjában. A Nádasdy Tamásnak szóló amúgy is rövid levélből a vizsgált téma összefüggésében elegendő csupán néhány sort idéznem:

„Gratulálok uraságodnak, hogy életét megváltoztatva és a barátcsuhát félredobva a mi férji rendünknek szentelte magát (*mutata vita et habitu monastico nostro ordini maritali se devorit [!]*). [...] Szívesen megtisztelném pedig jelenlétemmel az eljegyzés napját, ha szabad volna zsidóknak samaritanusokkal közösködni (*Judaeis cohabitare Samaritanis*), de majd igyekszem ezt a menyegző alkalmával pótolni, ami talán meghíúsulna, de ez a hirtelen változás uraságodban, hogy római és egyházi férfiúból lutheránus lett (*ut ex Romano et ecclesiastico [!] viro Lutheranus fieret*), reményt ad majd további fejlődésére.”²⁶

A jókívánságban Thurzó többszörös csavart alkalmaz. Utal egyrészt a maga házasságára (1528-ban vette el második hitvesét, Székely Magdolnát) és arra, hogy Nádasdy hosszú legényélet után jegyezte el a dúsgazdag örökösnot, Kanizsay Orsolyát. Céloz másrészt politikai pártállásuk különböző voltára is: a levél keltekor Thurzó Ferdinánd-párti, Nádasdy pedig János-párti politikus volt. A szöveget kiadó Erdélyi Gabriella magyarázata szerint ezt a szembenállást fejezi ki a zsidók és samaritanusok metaforájának emlegetése (azaz ezért nem volna ildomos Thurzónak megjelennie politikai ellenlábásának eljegyzésén), de a levélíró azt is érzékelteti, hogy ebben a helyzetben hamarosan változás várható: a címzett képes a fejlődésre, ezért az egybekelésen már ő is ott lehet. Thurzó reményei beigazolódtak, az esküvő napja már valóban Ferdinánd táborában találta Nádasdyt. A családi állapot után ez tehát a második terület, amire a „változás” szó vonatkozik. Most már csak a

²⁵ *Mat'as Devai: At tiz parantsolatnac ah hit agazatinac am mi at'áncnac, aes ah hit petsaetinec röviden valo mag'arazatt'a*, kiad. SZILÁDY Áron, Bp., 1897, 50–52. Szüzességet fogadni viszont bolondság és bálványimádás, ebből csak gonosz dolgok származnak: bordélyok és fattyúk. A másik embernek semmi haszna nem származik belőle, sőt kockázatot jelent az emberi együttélésre.

²⁶ Thurzó Elek Nádasdy Tamásnak. Galgóc, 1532.6.26 *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése. Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez, I. 1526–1532*, szerk. ERDÉLYI Gabriella, Bp., 2005 (Lymbus kötetek, 1), 379 (nr. 116).

barátság, ill. a római és lutheránus jelzők értelmezése van hátra. Hogy ezeket ugyancsak átvitt értelemben használja a levélíró, azt a viccelődő (időnként ironikus) stílus mellett az is egyértelművé teszi, hogy Nádasdynak se szerzetesi, se klerikusi múltja nem volt. Tévútra vinne tehát annak latolgatása, hogy itt a lutheránus Thurzó ír-e a pápista Nádasdynak, vagy fordítva (jóllehet mindkettejük felekezeti hovatartozásának jelentős irodalma van).

A jókívánság kontextusában az agglegények barátságúhája áll szemben a házasságrendek rendjével, ill. a római klerikusok nőtlensége a lutheránusok nősülési kedvével. Ezek a képek viszont csak a kivetkőző szerzetesek és házasságra lépő papok jeleniségének hátterén kapják meg azt az értelmet, mely kielégíti a szövegösszefüggés követelményeit. A vicc hatásának előfeltétele, hogy a köztudat már egyenlőségjelet tegyen a nős és a lutheránus (pap) között, a közgondolkodásban kialakuljon a rendből kiugró és azonnal házasságra lépő barát sztereotip figurája, ideológiai határvonalként, ismertetőjegyként jelentkezzenek az óhitűek és az újhitűek között a papok házasságának kérdése. A *noster ordo maritalis* emlegetése ezentúl még valamit involvál: a változás (legalábbis a kép szintjén) nemcsak a fennálló státusz tagadását, hanem a korábbival egyenrangú alternatívát kínál. A kivetkőző barátok, a házasodó klerikusok egy másik rendbe, egy új testületbe tömörülnek. Thurzó szavai mindennek a tudomásulvételét feltételezik. Sem a levél írásához, sem olvasásához nem kellett Thurzónak vagy Nádasdynak lutheránusnak lennie, a kódoláshoz és a dekódoláshoz elég volt számot vetniük a helyzettel és komolyan venniük mindennapos tapasztalataikat.

Kérdéses, hogy ez a tapasztalat, ill. a belőlük leszűrt helyzetértékelés mennyire tekinthető, feltételezhető elterjedtnek, általánosnak. Thurzó Elek és Nádasdy Tamás messze az átlag felett tájékozott emberek voltak, így a fent ismertetett látásmód sem feltétlenül az akkori magyarországi valóságot tükrözi, ugyanígy gyökerezhet olvasmányokban vagy a birodalomból érkezett hírekben, esetleg megalapozatlan híresztelésekben is. 1532-ben a hazai papság házasodási hajlamáról, mint fent már utaltam rá, még meglehetősen szórványos adatok tanúskodnak. A főpásztori körlevelek ugyanolyan eréllyel lépnek fel a klérus körében hagyományosnak mondható ágyastartás, mint a törvényesnek és nyilvánosnak szánt papi házasságkötések ellen. Bebek Imre döntését és eljárását 1533 karácsonyán ezért joggal minősíthetjük rendhagyónak és formabontónak.

RÖVIDÍTVE IDÉZETT FORRÁSOK

- BESSENYEI BESSENYEI József (ed.), *Litterae principum ad papam (1518–1578). Segreteria di Stato – Lettere di Principi. Fejedelmi levelek a pápának (1518–1578)*. Roma–Budapest, 2002 (Fontes. Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, 3).
- DÉVAI, *Disputatio – Apologia – Expositio examinis*
Disputatio de Statu In Quo Sint Beatorum Animae Post Hanc uitam, ante ultimi iudicij diem. Item De Praecipuis Articulis Christianae Doctrinae, Per MATTHIAM DEUAY Hungarum. His addita est Expositio examinis Quomodo A Fabro In Carcere Sit examinatus. Lucae V. Praeceptor, in uerbo tuo laxabo rhete, [Nürnberg: Petreius, 1537.]. RMK III. 318. VD 16. D 1300.
- ETE *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából*, ed.: BUNYITAY Vince et alii. 1–5, Bp., 1902–1912.
- WA Martin LUTHER, *Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Weimar, 1883–

Zoltán Csepregi

DIE HOCHZEIT DES PROPSTES IMRE BEBEK (OFEN, 1533)

In Ungarn kam es von 1531 an zu öffentlichen Eheschließungen der Kleriker. Ein Brief von Elek Thurzó an Tamás Nádasdy (1532) hält es für natürlich und typisch, dass die lutherischen Geistlichen verheiratet sind. Zu Weihnachten 1533 kam es in Ofen unter spektakulären Umständen zur Eheschließung von Imre Bebek, dem Propst von Stuhlweißenburg und dem Patron von Mátyás Dévai. Die Geschichte scheint ein durchdachter kerygmatisch-prophetischer Akt zu sein. Beide überlieferten Berichte deuten darauf hin, dass der Propst seine Tat mit der evangelischen Freiheit gerechtfertigte. Obwohl Dévai in seinen Schriften die Frage der Ehe auffallend wortkarg behandelte und er selbst wahrscheinlich in Zölibat lebte, ist die Relativierung der Gültigkeit des Gesetzes für sein Denken charakteristisch, daher vermutet man im Hintergrund des aufsehenerregenden Skandals die theologischen Ansichten von Dévai. Zahlreiche kleine Fakten und nebensächliche Umstände weisen darauf, dass die Beziehung zwischen Bebek und Dévai enger und ausschlaggebender war als früher in der Forschung angenommen.